

Prekrim-saken i et tiårsperspektiv

Basert på et foredrag holdt 11. mai 2050

Av Eirik Newth

Det er i dag ti år siden PreKrim-paragrafen ga sitt første konkrete resultat. Med tanke på hvor viktig loven er blitt, er det egentlig forstemmende hvor lite oppmerksomhet dette jubileet har fått.

Vi snakker tross alt om det første virkelig effektive tiltaket mot kriminalitet og terror siden politiet slik vi kjenner det ble utviklet på 1800-tallet. Etter turbulente tiår der det tidvis virket som om kriminaliteten var i ferd med å komme helt ut av kontroll - hvem kan glemme alle ofrene for kidnappingsbølgen i Oslo på tjuetallet, eller angrepet på oljeinstallasjonene utenfor Svalbard? - kom vi endelig inn i smulere farvann.

Da PreKrim-enheten ble opprettet som følge av Stortingsvedtaket i 2039 var hensikten som kjent å foregripe kriminalitet som med stor sannsynlighet ville finne sted, ved å gjennomføre døgntkontinuerlig overvåking av kriminelle. Preventiv Kriminalitetsbekjempelse - eller PreKrim - tok utgangspunkt i et velkjent fenomen fra kriminalomsorgen: den høye tilbakefallsprosenten blant kriminelle.

Det som for de fleste av oss er et trist faktum, ble for PreKrim's analytikere ble et datapunkt med høy prediktiv verdi. Jeg sier analytikere, men som vi alle vet er den virkelige helten her programmet Hercule, som kombinerer all relevant informasjon, fra omgangskrets og vareinnkjøp til lesevaner og bevegelsesmønster, og bruker kunstig intelligens til å bygge prognoser.

Den viktigste av disse er intensjonsprognosen, som er hjertet i PreKrim's virksomhet. Den kan nå med 95-98 % sikkerhet forutsi hvorvidt et nytt lovbrudd vil bli begått av en gitt kriminell. Med lavere grad av presisjon er det også mulig å anslå hva

slags forbrytelse det er snakk om, og de senere årene er Hercule blitt stadig bedre til å antyde mulig tidsrom og sted.

Mange av dere husker sikkert fjorårets store opprulling av nettverket som smuglet spanske klimaflyktninger over grensen - der ble hovedmennene tatt på fersk gjerning takket være en Hercule-analyse som spådde åsted og tid med en presisjon på to kilometer og tre timer.

Selv om Hercules intensjonsanalyser i 2040 var primitive sammenlignet med det vi har i dag, hadde programmet ingen problemer med å flagge Vidkun Gundersen som en person som med stor sannsynlighet planla en ny forbrytelse.

Gundersen, 28 år og fra Lørenskog, var medlem av Pansergarden, en fascistgruppe med tette bånd til flere sentraleuropeiske regjeringer. Fra tenårene av var han kjent for å være en bråkmaker, og han hadde en tidligere dom for overfall på seg.

En første viktig indikator på at han hadde alvorlige kriminelle hensikter var at han prøvde å beskytte seg med anonymiseringsprogramvare. Ja, Gundersen svevde faktisk i den villfarelse at det var mulig å skjule sine nettspor. Han gjorde også sitt ytterste for å holde seg til ikke-elektroniske medier, og konsumerte mye av noe man kaller bøker.

Det økte selvsagt bare PreKrim's interesse for ham, og førte til at annen

Viktige begivenheter

- 2015: Datalagringsdirektivet II (DLD II)
- 2016: Antipiratloven
- 2019: DNA-ID-direktivet vedtas
- 2020: Mulighet for etnisk profilering legges til Politiloven
- 2025: GPS-data fra telefoner og biler føyes til DLD II
- 2029: 500 000 overvåkningskameraer i Norge
- 2030: Den første dommen i USA basert på nevroskanning
- 2033: Det utføres én kidnapping hver dag i Oslo
- 2033: Analyseverktøyet Hercule tas i bruk
- 2034: Bioangrepet mot Berlin
- 2037: Miljøterrorister sprenger Ymer-anlegget ved Svalbard
- 2039: PreKrim-loven vedtas
- 2040: Gundersen-saken
- 2045: Alle typer kriminalitet er redusert med 80 %
- 2047: Middelhavstørken skaper 3 millioner klimaflyktninger
- 2048: 20 000 kriminelle overvåkes av PreKrim
- 2050: Mål om 95 % kutt i kriminaliteten før 2080 vedtas

mediebruk ble nøye overvåket. Analysen av lese-mønsteret viste at Gundersen var storkonsument av høyreekstreme tekster, og gjerne dvelte ved avsnitt og setninger som beskrev konkrete voldshandlinger. Han var selvsagt innehaver av klassikeren "The Anarchist Cookbook", som kom ut for over 80 år siden og som stadig leses av amatørterrorister verden over.

Da han like etter gjentatt og grundig lesing av et kapittel om rørbomber gikk til innkjøp av ingrediensene til denne typen våpen, og GPS-registeret viste at han regelmessig oppholdt seg i nærheten av en interneringsleir for ulovlige innvandrere, mente PreKrim-enheten det fantes grunnlag for å ta ut den aller første tiltalen etter paragrafen. Gundersen ble innkalt til avhør, men valgte å rømme.

Det var en like fåfengt øvelse da som nå. Hercule spådde at han ville sette kursen sørover, mot regimer som kunne tilby politisk asyl. Gundersen ble observert fra han satte seg på lyntoget til København, til han gikk av i Halmstad i Sverige. Han var selvsagt klar over at kameraer ser alt og forsøkte å maskere seg, men visste åpenbart ikke hvor gode motorikkdetektorene var blitt på dette tidspunktet.

Ja, for Gundersen ble rett og slett tatt på ganglaget sitt, da han forsøkte å begi seg til fots fra Halmstad stasjon til en campingplass utenfor byen. Han ble arrestert med store mengder kontanter på seg, åpenbart i den tro at han ved å handle i de få butikkene som fremdeles tok slikt ville unngå å bli tatt.

Problemet var at svensk politi allerede da var igang med det som nå er standard overalt i Europa, nemlig å screene det som fremdeles finnes av fysiske penger - som omtrent bare brukes av folk med noe å skjule - etter DNA-spor. Det ville kanskje gått noen dager ekstra, men en rutinemessig sjekk mot det internasjonale DNA-registeret ville utvilsomt ha avslørt ham.

Og hadde han mot formodning sluppet gjennom dette nettet, ville han snart ha blitt avslørt av myriadene av små sensorer som omgir oss overalt. For eksempel ville

han ikke ha kunnet gå inn i en butikk uten at sensorene som leter etter elektronikk å sende reklame til, ville ha reagert.

Disse sensorene, som er ansvarlige for at dere alltid får en cornflakes-reklame når dere står foran cornflakes-pakka, er programmert til å varsle om alt utenfor normalen. For eksempel kunder som ikke sender ut noen form for elektromagnetisk stråling i det hele tatt.

Gundersen visste at all elektronikk var sporbar og hadde latt dingsene sine bli liggende igjen hjemme. I en hvilken som helst butikk ville han dermed ha vært like oppsiktsvekkende for systemene, som om han hadde gått med et skilt på hodet.

Her er det på sin plass å nevne samspillet mellom offentlig og privat sektor. På overvåkningsfeltet, som på så mange andre, har private aktører vist seg å være mer effektive og innovative enn statlige etater. Systemer for å stanse nettpirater, forbedre søkemotorer, skape engasjerende nettsamfunn, gi en bedre handleopplevelse og generelt mer brukervennlige IT-løsninger har ofte vist seg å være de nyttigste våpnene i PreKrim's arsenal.

Vidkun Gundersen ble ført til Oslo og dømt for en kriminell handling han ennå ikke hadde begått. Saken ble selvølgelig anket på prinsipielt grunnlag, og Gundersen ble dømt på ny før Høyesterett avviste den endelige anken.

Da PreKrim-loven ble behandlet i Stortinget, fikk motstanderne av loven gjennomslag på ett viktig punkt: Ingen kunne bli satt i fengsel for et brudd på PreKrim alene. Som følge av dette ble Gundersen dømt til geoforvaring og nevroskanning i ett år. I 2040 innebar geoforvaring at man fikk en fotlenke som begrenset bevegelsesfriheten til spesifikke fysiske områder.

Gundersen kunne altså forlate hjemmet, men bare oppholde seg i soner som var angitt på telefonkartet hans. Onde tunger hevder at hensikten med geoforvaring ikke så mye er å hindre forbrytere i å begå nye kriminelle handlinger, som å friste dem til å

bryte med betingelsene og dermed gi et påskudd for å arrestere dem. Hvorom alt er - Gundersen gjorde nettopp dette. Etter et par måneder forlot han det tillatte området og ble straks idømt et ekstra år med forvaring.

Nevroskanningen av Gundersen ble igangsatt et par år før vi fikk de første kommersielle implantatene, som med så stort hell brukes til å lese av kriminelles tankestrøm i dag. Men den virket etter hensikten. Hver uke ble Gundersens hjerne avlest, og man kunne konstatere at tankene kretset rundt kriminell virksomhet til tross for at han selv benektet dette på det sterkeste.

Derfor ble forvaringen regelmessig forlenget, inntil omskolering og medisinerer sørget for å snu den negative trenden. I 2046 slapp Gundersen ut av stengselet sitt, og nå lever han ifølge PreKrim et liv preget av lovlydige handlinger og tanker.

Det er kanskje vanskelig å tro det, men går vi tilbake til begynnelsen av århundret, ville effektive og humane ordninger som denne vært utenkelige. Selv de enkleste overvåkingstiltak ble møtt med massiv motstand, og ofte nedkjempet. Også Gundersen-saken vakte en viss oppmerksomhet i sin tid, og det var dem som forsøkte å gjøre ham til en martyr for personvernet og rettssikkerheten.

Det var flere problemer med det. For det første var Gundersen usedvanlig lite velegnet som martyrfigur. Hans ekstreme personlighet motarbeidet ikke bare ham selv, men også de som forsøkte å støtte ham. Dessuten viste meningsmålingene og meningsytringene fra folk flest at nordmenn i dette spørsmålet var på PreKrim's side.

De var rett og slett lut lei kriminalitet. Det er lett å glemme hvor vanlig det var i gamle dager. I denne byen hadde vi gjennom tiår i praksis en kriminell klasse, bestående av flere tusen mennesker som hadde lovbrudd som viktigste inntektskilde. Den ble stadig tilført friskt blod, via de åpne grensene man hadde i Europa den gangen.

Vi visste i stor grad hvem de kriminelle var og vi kjente det enorme skadeomfanget, men samtidig var vi så handlingslammet som samfunn at hele

kategorier av forbrytelser var unndratt etterforskning. En massiv majoritet mente på dette tidspunktet at begrepet rettssikkerhet kun gavnet gjerningsmenn, ikke ofre.

Kriminalitetsekspløsjonen på tjuetallet innvarslet en gjenoppretting av en forrykket balanse, om man vil. Ofrenes rettssikkerhet måtte også sikres. Og det var da man for alvor innså at den beste måten å ivareta ofrenes rettssikkerhet på, var å hindre dem i å bli ofre i utgangspunktet.

Tallenes tale er klar: siden innføringen av PreKrim har kriminaliteten i snitt falt med 80 %. Den allmenpreventive effekten er også dramatisk. Takket være 3D-serien «PreKrim Grønland» vet hver eneste tenåring i Norge at ethvert forsøk på å starte en kriminell karriere ender med fotlenke, nevroimplantat og digital død - frakobling fra alle nettverk unntatt nødtelefonen.

Hvem kunne ha trodd at utsiktene til en kjedelig hverdag skulle virke mer avskrekkende enn fengsel?

Vil man se filosofisk på det, kan man se på PreKrim som vår tids svar til den amerikanske politikeren og forskeren Benjamin Franklin. Han skrev i 1775 sin berømte sentens om at den som er villig til å ofre frihet for midlertidig trygghet, verken fortjener friheten *eller* tryggheten. Det er godt tenkt, men Franklin tok utgangspunkt i sin tid. Ingen kunne den gangen garantere mer enn svært midlertidig trygghet.

Takket være PreKrim kan samfunnet nå tilby varig trygghet. Prisen vi som samfunn betaler for at domfelte overvåkes kontinuerlig og håndteres preventivt, oppleves som lav av de aller fleste. Til syvende og sist handler jo dette om det kriminelle mindretallets rett til frihet fra overvåking versus majoritetens rett til frihet fra frykt, det minst påkattede poenget i FNs menneskerettighetserklæring

Ja, for hvilken glede har man vel av friheten, om man ikke føler seg trygg nok til å kunne nyte den?